

Пастушенко Л. А.

**АРХІВНА СПАДЩИНА АРХІЄПИСКОПА
ТИХОНА (ТИМОФІЯ ІВАНОВИЧА ЛЯЩЕНКА)
У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Постать архієпископа Берлінського і Германського Тихона (в миру Тимофія Івановича Лященко) (1875–1945), вихованця, професора та інспектора Київської духовної академії, одного із найвидагніших церковних діячів Російської Православної Церкви Закордоном у 1920–1930-х роках, на жаль, ще й досі залишається за межами дослідницької уваги вітчизняних істориків Церкви та богословів¹. Існує нагальна потреба у здійсненні цілісно-

¹ В українській дослідницькій літературі не представлено жодної статті, присвяченої особі архієпископа Тихона. Певні кроки у вивченні життя та творчості архієпископа Тихона здійснено лише російськими дослідниками. Див., зокрема: Богданова Т. А., Клементьев А. К. Жизнь и труды протоиерея Тимофея Ивановича Лященко, в монашестве Тихона, архиепископа Берлинского / Т. А. Богданова, А. К. Клементьев // Православный путь. — Джорданвиль, 2006. — С. 101–198; Клементьев А. К. Жизнь и труды протоиерея Тимофея Ивановича Лященко, в монашестве Тихона, архиепископа Берлинского (в его переписке с проф. Н. Н. Глубоковским) / А. К. Клементьев // Рукописное наследие деятелей отечественной культуры XVIII–XXI веков: Материалы Международной научной

го фахового аналізу життя і творчості архієпископа Тихона (Ляценка). Безперечно, одним із перших кроків у цьому напрямі має стати сумлінна джерелознавча робота з опрацювання його архівної спадщини, насамперед тих численних матеріалів, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Передусім це матеріали рукописного особового фонду Т. І. Ляценка (ф. № 216), який вміщує 1221 одиниці зберігання, датовані 1891–1919 рр.

Першу частину фонду складають особисті документи майбутнього архієпископа, які висвітлюють маловідомі сторінки його біографії, фахової і наукової діяльності. Зокрема у фонді збережено чернетку автобіографії² Т. І. Ляценка, на підставі якої можна точно встановити дату і місце його народження, духовні заклади, у яких він навчався, віхи викладацької та церковної діяльності у період до 1908 року. У фонді знаходимо архівні матеріали, що стосуються його наукових студій під час навчання у Воронежській духовній семінарії³ та Київській духовній академії⁴. Варто звернути увагу на рукописний звіт священника Т. І. Ляценка як професорського стипендіата⁵ Київської духовної академії про його заняття з па-

конференції. — СПб., 2007. — С. 106–118.

² Див.: Лященко Тимофей Иванович. Автобиография. Черновик [1908 г.] 1 л. Прилож.: студенческий билет и визитная карточка. — Институт рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). — Ф. 216. — № 1.

³ Див.: Лященко Тимофей [Иванович]. Курсовые сочинения по богословию студента Воронежской духовной семинарии. 1891–1895 гг. 32 ед. хр. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 2–33.

⁴ Див.: Лященко Тимофей [Иванович]. Курсовые сочинения по богословию студента Киевской духовной академии. 1905–1908 гг. 3 ед. хр. — Там само. — №№ 34–36. Лященко Тимофей Иванович. Поучения, беседы, слова на богословские темы. 1910–1915 гг. 10 ед. хр. — Там само. — № 67.

⁵ Як один із найкращих випускників КДА Т. Лященко був залишений на один рік (16.08.1909 — 15.08.1910) професорським стипендіатом кафедри патрології під керівництвом професора К. Д. Попова.

тристики⁶, у якому надано доволі розлоге обґрунтування обраного ним ще за часів студентства напряму науково-дослідної роботи. Зокрема Т. І. Лященко вказує на те, що починаючи з першого курсу зосередився на вивченні лише одного предмета із академічного curriculum'у, а саме — патристики. Перекоаний у тому, що подальший розвиток цієї богословської науки, яка перебуває у Росії у зародковому стані, уможливорюється лише шляхом проведення цілісних монографічних досліджень, присвячених окремим персоналіям, від початку навчання у духовній академії він вмотивовано обирає для своїх наукових студій патристичні теми. Результати студентських досліджень о. Тимофія Лященко представлені у його семестрових роботах⁷ (I курс — «Догматический элемент в сочинениях апологетов II века (Характеристика его со стороны содержания, способа изложения и раскрытия)», II курс — «Педагогика Климента Александрийского», III курс — «Иоанн Златоуст как истолкователь Священного Писания»). Рукопис кандидатського твору о. Тимофія «Жизнь св. Кирилла, архиепископа Александрийского» (1909) зберігається у фонді кандидатських дисертацій Інституту рукопису⁸.

Як бачимо із матеріалів особового фонду, ще за часів студентства Т. І. Лященко пробував себе в жанрі релігійної публіцистики, звертаючись до актуальних суспільно-політичних та релігійних проблем початку ХХ ст. Зокрема у фонді 216 знаходимо рукопис його праці «Социализм и христианство» (Поучение, произнесенное в храме Киевского религиозно-просветительского общества)⁹, написаної у 1907 р. і поданої до друку в часописі «Вера и

⁶ Див.: Лященко Тимофей [Иванович]. Отчет профессорского стипендиата Киевской духовной академии о занятиях по патристике. 1909/10 уч. год. 1 тетрадь. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 37.

⁷ Див. там само. — №№ 34–36.

⁸ Див.: ІР НБУВ. — Ф. 304. — № 2052.

⁹ Див. там само. — Ф. 216. — № 34.

разум», однак там не надрукованої. У цьому творі автор торкається актуальної для богословської та релігійно-філософської думки початку ХХ ст. теми — поширення соціалістичного вчення і пошуку Церквою адекватних способів протидії цьому.

У фонді № 216 збережено рукопис магістерської дисертації о. Тимофія Ляценка «Св. Кирилл, архиепископ Александрийский. Его жизнь и деятельность»¹⁰ (1913), а також підготовчі матеріали до магістерського дослідження¹¹, промову перед захистом дисертації¹² тощо. У фонді знаходимо сторінки виданої 1913 р. у французькому журналі «Echo d'Orient» рецензії¹³ відомого французького католицького богослова, історика-візантиніста Жюжі Мартена на друковану дисертацію¹⁴ о. Тимофія, а також переклад цієї рецензії російською мовою. Рецензент схвально оцінює працю Т. І. Ляценка, у якій представлено, на його думку, найбільш повну наукову біографію Св. Кирила Александрийського, що має першочергову важливість і робить честь російській науці.

Об'єктом дослідницького інтересу мають стати архівні документи, що стосуються викладацької діяльності Т. І. Ляценка у Київській духовній академії. Зокрема в Інституті рукопису зберігаються лекції, програми читань, теми курсових робіт (та відгуки на них)¹⁵ із прочи-

¹⁰ Див.: ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 38. Щоправда, у каталозі фонду помилка — це магістерський, а не кандидатський, як указано, твір.

¹¹ Див. там само. — № 39.

¹² Див. там само. — № 40.

¹³ Див.: Жюжи М[артэн]. Св. Кирилл, архиепископ Александрийский. К., 1913. Рецензия. Перевод и страницы из франц. журнала «Echo d'Orient». № 103, 1913 г. 5 лл. — Там само. — № 41.

¹⁴ Див.: Ляченко Т. И. Св. Кирилл, архиепископ Александрийский. Его жизнь и деятельность / Т. Ляченко. — К., 1913. — XXIV, 550 с.

¹⁵ Див.: Ляченко Т[имофей Иванович]. Курс лекций по пастырскому богословию, читанный в Киевской духовной академии. Программы, темы курсовых сочинений, отзывы 1911–1919 г. Рукоп., печатн. 9 ед. хр. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 43–51. [Його ж].

таних ним курсів пастирського богослов'я з аскетикою і гомілетики¹⁶. Існує потреба в спеціальному аналізі цих лекційних курсів з метою увиразнення характерних рис професійної діяльності Т. І. Ляценка, з'ясування місця та ролі його лекційного доробку в розвитку тогочасної богословської академічної освіти. Водночас варто показати, як викладацька діяльність о. Тимофія поєднувалася з його власними науковими пошуками та духовними запитами.

Як видно із матеріалів курсу патристики з аскетикою, він обстоював думку про самостійний характер пастирського богослов'я як науки, виступав проти усталеного формалістського підходу до вивчення цієї дисципліни, при застосуванні якого пастирське богослов'я позбавляється незалежного статусу і розглядається виключно як додаток до інших практичних богословських наук, що відображено у викладанні цієї дисципліни в духовних академіях разом із педагогікою або із аскетикою та гомілетикою. Саме тому Т. І. Ляченко розмежовував лекції з пастирського богослов'я та аскетики й лекції з гомілетики. Самостійне наукове значення пастирського богослов'я він убачав у його окремому предметі, який стосується насамперед особистості пастиря, його неповторних індивідуальних рис. Якщо інші моральнісні богословські дисципліни вивчають лише зовнішню діяльність пастиря, пастирське богослов'я зосереджується на дослідженні його суто внутрішньої, суб'єктивної сторони. Слід зазначити, що при розгляді предмета пастирського богослов'я о. Ляченко тяжів до психологічного підходу (застосованого, зокрема, митрополитом Антонієм (Храповицьким)). У теоретичній частині курсу він

Лекции по гомилетике, читанные в Киевской духовной академии. Программа. 1912–1918 гг. Рукоп., печатн. 9 ед. хр. — Там само. — №№ 52–60.

¹⁶ Т. І. Ляченко посідав кафедру пастирського богослов'я з аскетикою і гомілетики з 1 грудня 1910 р. до вересня 1919 р.

зосереджувався на вивченні психології пастиря, його внутрішньої налаштованості як основи пастирського душепіклування, а у практичній — досліджував методи впливу пастиря на пасомих. Як бачимо з матеріалів курсу, у своїх лекціях Т. І. Лященко прагнув обґрунтувати власну позицію, згідно з якою значення пастирства і сила його впливу на паству полягає не у різноманітті освіти священика, не у добросовісності його служіння, а в особливій пастирській налаштованості як вольовому прояві його сформованого індивідуального світогляду.

У лекціях з гомілетики о. Тимофій обстоював важливість цієї науки в академічному *currículum*’і, порівнюючи античну спадщину риторства і християнське гомілетичне надбання; доводив, що саме у християнстві предмет гомілетики — дар слова — піднесений до найвищого, майже божественного рівня. В античності, на його думку, словесний дар мав застосування лише у суспільно-політичній та юридичній сферах, на такому хисткому ґрунті, де було важко вберегти його чистоту і безпристрасність. Християнство, використовуючи словесний дар у релігійній і етичній сферах, тим самим піднесло його до належного високого рівня.

При розгляді лекцій Т. І. Лященка можна відзначити характерну рису його професійної діяльності — звернення до актуальних проблем церковного та суспільно-політичного життя початку ХХ ст. Чимало його лекцій (особливо це стосується вступних частин курсів) позбавлені академічних рамок викладу і тяжіють за тематикою та стилем до релігійно-публіцистичного жанру. Відштовхуючись від певної актуальної суспільної проблеми, він підводить слухачів до визначення предмета курсу, його важливості та актуальності. Як видається, такий підхід не був випадковим: у своїх лекціях о. Тимофій постійно ремствував щодо зневажливого ставлення до пастирського богослов’я та гомілетики, спричиненого, на його думку, превалюванням у цих науках духу формаліз-

му та вузького академізму, яке призвело до втрати їхньої життєвості, актуальності й смислової насиченості. Тож звернення лектора до актуальних тем сучасності було спробою пожвавити й урізноманітнити виклад, зробити його доступнішим і цікавішим. У фонді № 216 зберігається кілька варіантів вступних лекцій із пастирського богослов'я і гомілетики, які містять певні тематичні розбіжності. Наприклад, у вступній лекції з гомілетики 1913–1914 навчального року о. Тимофій торкається необхідності скликання церковного Собору задля вирішення нагальних проблем церковного устрою, серед яких центральними мають постати питання реформування парафіяльного життя та розширення прав вірян¹⁷. Натомість, пояснюючи важливість гомілетики в лекціях 1917–1918 навчального року, він (на той час уже архімандрит Тихон) відштовхується від теми державницького перевороту 1917 р., наслідком якого стало відокремлення Церкви від держави¹⁸.

У фонді 216 відклався й такий досить цікавий документ, як заява-прохання Т. І. Лященка від 24 квітня 1911 р. щодо переведення його на вакантну після смерті професора КДА К. Д. Попова першу кафедру патроло-

¹⁷ На переконання о. Тимофія, більшість тогочасних вірян через власне релігійне невігластво не були спроможні належним чином брати діяльну правову участь у церковному житті. Причиною цього є втрата Церквою ціннісного надбання стародавнього християнства — повчальності й наставництва у богослужінні, що призвело до його змертвіння, позбавлення внутрішньої смислової наповненості. Особливо критична ситуація утворилась у Російській Церкві, де майже з початку її існування впроваджено викривлений, кажучи словами Лященка, магічний кабалістичний погляд на богослужіння — надання первинного значення лише його формі, а не змісту. Наслідком цього стала втрата Церквою керівного виховного впливу на вірян. Виходячи із зазначеного, Т. І. Лященко обґрунтовує у своїх лекціях важливість пастирського слова для розбудови церковного життя.

¹⁸ У лекції о. Тимофій стверджує, що при наявних умовах суспільно-політичного життя важливим є розвиток публіцистичної проповіді апологетичного характеру.

гії, найбільш відповідну його науковим зацікавленням і доробкам ¹⁹. Як свідчить протокол засідання Ради КДА від 14 червня 1911 р. ²⁰, саме Т. І. Лященко був названий тодішнім ректором єпископом Інокентієм (Ястребовим) першим кандидатом на заміщення кафедри патрології, однак, як виявилось, заяви від нього щодо переходу на кафедру патрології не надійшло. Чому о. Тимофій так і не наважився оприлюднити своє бажання обрати кафедру за науковими інтересами, ще належить з'ясувати дослідникам.

У фонді № 216 зберігаються рукописні варіанти, чернетки друкованих праць і промов ²¹, рукописи ненадрукованих творів ²², проповідей, промов, повчань, бесід ²³ Т. І. Лященко, ознайомлення з якими надає змогу заглибитись у творчу атмосферу його наукової та церковної діяльності. У фонді № 216 (№ 63) збережено також написаний рукою о. Тимофія російськомовний переклад (у 4 зошитах) праці німецького професора Макса Єна "Ethik als Grundwissenschaft der Pädagogik" («Етика як на-

¹⁹ Див.: ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 51. — Арк. 23.

²⁰ Див.: Извлечение из журналов Совета Киевской духовной академии за 1910–1911 учебный год. — К., 1912. — С. 764–765.

²¹ Див., зокрема: [Лященко Тимофей Иванович]. О теософии и теософах. [статья] [1912 г.]. Черновик. Тетрадь. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 74; Його ж. Слово в пяток четвертой седмицы Великого поста при воспоминании страстей Христовых. 1911 г. Рукоп., печатн. — Там само. — № 78; Його ж. Речь пред погребением профессора Киевской духовной академии Кон[стантина] Дм[итриевича] Попова. 6 мая 1911 г. Черновик. 7 лл. — Там само. — № 79; Його ж. Слово в день празднования 1600-летия издания Миланского эдикта, ноябрь 1913 г. 19 стр. — Там само. — № 80.

²² Див.: [Лященко Тимофей Иванович] Св. Иоанн Златоуст, как истолкователь Св. Писания [191..] г. Черновик. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 61; Библейские вопросы в сочинениях Г. Чамберлена «Евреи, их происхождение и причины влияния в Европе» (1906 г.) и «Явление Христа». Критико-библиографический очерк. Рукою Лященко. Черновик. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 62.

²³ Див.: Лященко Тимофей Иванович. Поучения, беседы, слова на богословские темы. 1910–1915 гг. 10 ед. хр. — Там само. — № 64–73.

укове підґрунтя педагогіки») ²⁴, супроводжений відповідним німецько-російським словником.

Важливими для дослідників історії Київської духовної академії є відкладені у фонді архівні матеріали, що висвітлюють діяльність очолюваного о. Тимофієм Лященком в 1910–1913 рр. її проповідницького гуртка ²⁵. У матеріалах справи (33 одиниці зберігання) вміщено літопис діяльності гуртка за 1912–1913 рр., списки його членів, тексти проповідей Лященка та його підопічних, каталог книжкового зібрання гуртківців тощо.

У фонді 216 розміщено й документи, які стосуються адміністративної діяльності архімандрита Тихона Лященка в Київській Академії, пов'язаної із його перебуванням у 1914–1919 рр. на посадах інспектора і проєктора ²⁶. Це переважно діловодні документи (заяви, списки студентів, рапорти тощо) ²⁷, що містять цінні відомості про внутрішньоакадемічне життя початку ХХ ст.

У фонді 216 представлено матеріали, які висвітлюють церковне служіння Тимофія/Тихона Лященка в Києві, у тому числі його участь у роботі Київського релігійно-просвітницького товариства ²⁸, Київського єпархіаль-

²⁴ Див.: Jähn M. Ethik als Grundwissenschaft der Pädagogik. Ein Lehrbuch für Seminaristen, Studierende und Lehrer / Max Jähn. — Leipzig, 1887. — 183 s.

²⁵ Див.: ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 84–116.

²⁶ Див.: [Лященко Тимофей Иванович]. Речь при вступлении в должность инспектора [Киевской духовной] академии. 19 сентября 1914 г. [Киев]. Черновик. 4 л. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 123.

²⁷ Див., зокрема: Киевская духовная академия — Лященко Т[имофею] И[вановичу]. Письмо об участии в комиссии по присуждению студентам премий в 1914 г. 15 января 1914 г. Киев. Машиноп. 1 л. — Там само. — № 124; Рапорты, заявления, справки, свидетельства, списки студентов и др. — в адрес инспектора Киевской духовной академии Лященко Тимофея Ивановича 1914–1919 г. 1 ед. хр. — Там само. — № 126.

²⁸ Див.: Киевское религиозно-просветительное общество — [Лященко Тимофею Ивановичу]. Циркулярное письмо с предоставлением сведений о проведенных чтениях для народа. [4 января 1911 г.] Киев. 1 л. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — № 14; Киевское православ-

ного братства Св. Володимира ²⁹, Педагогічного з'їзду ³⁰ (1916), Ради пастирів Києва ³¹ (1918) та ін.

В Інституті рукопису НБУВ зберігається значна за обсягом частина епістолярної спадщини Т. І. Лященка (близько півтори тисячі одиниць), представлена його листуванням з українськими та російськими церковними діячами, богословами, педагогами, насамперед викладачами Київської духовної академії. Кореспонденція, розміщена у фондах 216 (1013 одиниць) та III ³², становить неабиякий інтерес для істориків, оскільки висвітлює не лише маловідомі сторінки біографії Т. І. Лященка, а й подробиці академічного, суспільно-політичного та церковного життя Києва й Росії кінця XIX — поч. XX ст., сприйняття тогочасних подій членами професорської корпорації КДА.

ное религиозно-просветительное общество — [Лященко Тимофею Ивановичу]. Уведомление об избрании почетным членом 2 июля 1915 г. — Там само. — № 147.

²⁹ Див.: Епархиальное Св. Владимира братство. Программа, устав, смета на устройство чтений и др. 1914–1916 гг. Машиноп., рукоп. 3 ед. хр. — Там само. — №№ 117–119; Киевский отдел Всероссийского общества попечения о беженцах при Епархиальном Св. Владимирском братстве. Отчетные документы по исползованию ассигнований, выданных обществом архимандриту Тихону. 1916 г. 1 ед. хр., 1 ед. хр. — Там само. — № 120; Священники Киевской епархии — в Совет Киевского епархиального Св. Владимирского братства, Тихону, архим. Отчеты о проведении религиозно-нравственных чтений для прихожан, расписки в получении фонарей и световых картин. За 1915–1918 гг. 41 ед. хр. — Там само. — №№ 151–191.

³⁰ Див.: Попечитель Киевского учебного округа — Лященко Тимофею Ивановичу. Циркулярное письмо о задачах Педагогического съезда, программа и билет на съезд. 25 февраля 1916 г. Киев. 1 ед. хр., 3 лл. — Там само. — № 192.

³¹ Див.: Совет пастырей г. Киева — Тихону, архимандриту. Извещение об избрании председателем Комиссии по миссионерско-просветительному делу в Киеве и епархии. 3–16 мая 1918 г. — Там само. — № 202.

³² Див. там само. — Ф. III. — №№ 1332, 13325, 57569–57595, 57602, 57724–57733, 57775–57787, 57794, 57876–57941, 57943–58011, 58018–58139, 58823–58840, 58842–58845, 58859–58861.

На підставі згаданого листування можемо виокремити коло тих осіб, які мали безпосередній вплив на світоглядне й творче становлення майбутнього архієпископа. Перш за все це відомий російський богослов, професор Санкт-Петербурзької духовної академії Микола Никанорович Глибоковський (1863–1937), у якого Тимофій Лященко навчався у Воронежській духовній семінарії в 1890–1891 рр. Вважаючи М. Н. Глибоковського своїм учителем, протягом подальшого життя Т. І. Лященко підтримував із ним дружні стосунки і листування, звертаючись до старшого колеги за мудрою порадою й, як засвідчують збережені у фонді № 216 листи адресата ³³, інформуєчи його про події духовно-академічного та церковного життя Києва початку ХХ ст. На прохання М. Н. Глибоковського, архімандрит Тихон піклувався про його хворого брата Василя, який у 1913–1914 рр. перебував у київській лікарні. Саме за рекомендацією петербурзького богослова він ознайомив зі змістом своєї магістерської дисертації авторитетного французького візантиніста Жюжі Мартена ³⁴. Вже перебуваючи в еміграції, на початку 1920-х архімандрит Тихон намагався сприяти працевлаштуванню М. Н. Глибоковського за кордоном (зокрема у Берлінській національній бібліотеці) ³⁵.

Близькою до Т. І. Лященка особою був і колега по КДА Анатолій (Грисюк, 1880–1938), згодом митрополит РПЦ, канонізований у лику священномученика. У фонді ІІІ збереглося його листування із о. Тимофієм, датоване 1908–1914 рр. ³⁶ Особливу увагу привертають лис-

³³ Див.: Глибоковский Н[иколай Никанорович] — Тихону, архим. [Лященко Тимофею Ивановичу]. Письма, открытки: 27 декабря 1913 г. — 10 июня 1918 г. из Петрограда, Ессентуков в Киев. 27 ед. хр. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 308–334.

³⁴ Див.: Жюжи Мартэн — Лященко Т[имофею Ивановичу]. Письмо 27 июня 1913 г. из Константинополя в Киев. Оригинал на франц. яз. и перевод. 1 ед. хр., 3 лл. — Там само. — № 502.

³⁵ Див.: Там само. — Ф. 191. — № 874. — Арк. 4.

³⁶ Див.: Там само. — Ф. ІІІ. — №№ 57569–57595.

ти 1913 — початку 1914 рр., написані Анатолієм (на той час — єпископом Чистопольським і ректором Казанської духовної академії) у надзвичайно складний і вирішальний для Т. І. Ляценка період, коли він стояв перед важким життєвим вибором щодо прийняття чернецтва. Єпископ Анатолій виявився мудрим радником у цій справі. Як відомо, посвята у чернецтво була подекуди великою спокусою для вихованців духовних академій та їхніх викладачів (адже чорне духовенство мало перспективи доволі швидкого кар'єрного зростання) і водночас нерідко звершувалася під впливом єпархіального начальства чи оточення. Недаремно в одному з листів до о. Тимофія єпископ Анатолій пише: «Ваша беседа с владыкой митрополитом, конечно, имеет важное значение. Но... Вам, по моему мнению, незачем связывать принятие монашества с назначением на административную должность. Если Вы чувствуете потребность стать иноком, к чему Вас ведет жизнь Ваша и постигшее Вас семейное испытание, то и становитесь им. <...> А то получится, что Вы примете не монашество, а инспекторство и архимандритство, только с „пострижением в монашество”. <...> Правда, почет, представительство, перспективы — все это соблазняет. Но лучше иной раз скромное, но спокойное положение рядового профессора, живущего интересами научными и идейными»³⁷. У своїй пораді о. Тимофію Ляценку не спокушатися адміністративною діяльністю, яка відволікає від наукових студій, єпископ Анатолій спирався на власний досвід: «...как я скорблю, — писал він, — что, ставши ректором, я не мог как следует ни одного дня, да что дня, даже нескольких часов заниматься»³⁸. Слід зазначити, що його застереження виявилися пророчими: прийнявши чернецтво й сан архімандрита разом із призначенням на посаду інспек-

³⁷ ІР НБУВ. — Ф. III. — № 57587. — Арк. 30–31.

³⁸ Там само.

тора КДА, Тихон (Лященко) цілком занурився в адміністративну роботу, втративши змогу (за браком часу й воєнно-революційними обставинами) продовжувати свої дослідження. Опинившись згодом у вимушеній еміграції й віддаючи весь час пастирським обов'язкам, він узагалі припинив наукові студії, про що щиро жалкував ³⁹.

Як засвідчує листування архімандрита Тихона (Лященка), важливу роль у його житті, в тому числі й у рішенні прийняти чернечий постриг та інспекторську посаду, відігравав його колега по КДА, професор-мирянин Степан Тимофійович Голубев (1848–1920). Останній належав до тих осіб, на думку і поради яких він постійно зважав. Доволі промовисте potwierдження цього факту знаходимо, зокрема, в одному з листів доньки Тихона (Лященка) Зінаїди до батька, датованого 1916 р.: «Папа, интересно, — запитує вона, — Ваше поведение по отношению к ректору одобрил ли Голубев? Как он на это смотрит и будет ли что в будущем предпринимать?»⁴⁰. У фонді № 216 збереглася низка листів С. Т. Голубева до «дорогого, сердечно любимого отца Тихона» (датовані 1913–1916 рр.)⁴¹, в яких прагнення тримати колишнього свого студента й молодшого колегу під контролем відчувається доволі виразно.

Ще однією особою, яка відігравала помітну роль у житті архімандрита Тихона (Лященка) до його від'їзду за кордон, був, безперечно, ректор КДА з 1914 р. єпископ Василій (Богдашевський, 1861–1933). У фонді № 216 зберігаються його листи до Тихона, написані у 1915–1918 рр.⁴² Ці листи містять не лише доручення, дані

³⁹ ІР НБУВ. — Ф. 191. — № 872. — Арк. 1 зв.

⁴⁰ Там само. — Ф. 216. — № 688. — Арк. 55.

⁴¹ Див.: Голубев С[тепан Тимофеевич] — Тихону, архим., [Лященко Тимофею Ивановичу]. Письма, телеграммы: 24 сентября 1915 г. — 13 августа 1917 г. из Хвалинска, Саратова ... в Киев. 14 ед. хр. — ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 339–352.

⁴² Василий епископ — Тихону, архим. [Лященко Тимофею Ивановичу]. Письма: 27 февраля 1915 г. — 16 декабря 1918 г. 12 ед. хр. —

ректором інспекторів, а й деякі подробиці внутрішньо-академічного життя того часу. Надзвичайну цінність для дослідників становлять і збережені у фонді єпископа Василя (Дмитра Івановича Богдашевського) листи Тихона, надіслані до нього в 1922 р. з Варшави та Берліна ⁴³. Із цих листів дізнаємося, зокрема, про ті обставини, що спричинили від'їзд архімандрита Тихона за кордон. Згідно з рішенням Ради КДА восени 1919 р. його було відряджено до Ставки головнокомандувача Збройних сил Півдня Росії генерала А. І. Денікіна з метою клопотання про видачу грошей на утримання духовно-академічної корпорації. Під час цього відрядження, опинившись в Одесі, архімандрит Тихон захворів на висипний тиф і разом із лазаретом був евакуйований до Болгарії, де в 1920–1921 рр. займався пастирським служінням і викладацькою діяльністю. З травня 1921 він обіймав посаду настоятеля Свято-Володимирської церкви при Російському посольстві в Берліні. Як свідчать його листи до єпископа Василя, на початку 1920-х рр. архімандрит Тихон ще плекав надію повернутися на батьківщину: «Нельзя ли исходатайствовать мне право на возвращение, — писал він, — так как я ведь не бежал, а находился в командировке и не мог возвратиться на место своей работы по причине военных действий» ⁴⁴. Дізнавшись із листування про тяжке матеріальне становище колишніх колег із КДА, у 1922 р. архімандрит Тихон надсилав їм продуктивні посилки через американську організацію АРА.

Поряд із автобіографічними подробицями листи архімандрита Тихона (Ляценка) до єпископа Василя (Богдашевського) містять важливі свідчення щодо процесу становлення Російської Православної Церкви Закордо-

ІР НБУВ. — Ф. 216. — №№ 272–283.

⁴³ Див.: Тихон, архімандрит. — Василю, єп. Каневському. Письма. 1 января — 28 ноября / 11 декабря 1922 г. из Берлина в Киев. 11 лл. — Там само. — Ф. 191. — №№ 872–876.

⁴⁴ Там само. — № 872. — Арк. 1 зв. — 2.

ном, а також про церковну ситуацію в Польщі та роль ще одного випускника КДА, митрополита Георгія (Ярошевського) у створенні Польської Автокефальної Православної Церкви. У своїх листах архімандрит Тихон перераховує також російських архієреїв, що опинилися в еміграції, характеризує діяльність Вищого російського церковного управління за кордоном, висвітлює обставини емігрантського життя деяких представників духовенства і духовно-академічної професури.

Важливі штрихи до біографії Тихона (Ляценка) й формування уявлень про його особистісні риси додають листи його родичів. У цьому сенсі особливу увагу привертає лист його сестри Катерини, написаний у липні 1918 року, який висвітлює душевні переживання архімандрита Тихона у тяжкі революційні роки ⁴⁵.

Як бачимо, цікава й змістовна архівна спадщина Тимофія/Тихона Ляценка, що зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ, потребує ґрунтовного фахового вивчення, а деякі зі збережених документів варті опублікування.

⁴⁵ Див.: Письма разных авторов инспектору Киевской духовной академии архимандриту Тихону. 1914–1919 годы. — ІР НБУВ. — Ф. 160. — № 886. — Арк. 18.